

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчено зарубіжний досвід у сфері оподаткування діяльності комерційних банків та досліджено особливості оподаткування банківської діяльності згідно з Податковим кодексом в Україні

Studied international experience in taxation of commercial banks and peculiarities of banking activity taxation under the Tax Code in Ukraine

Ключові слова: банки, банківська діяльність, оподаткування.

Постановка проблеми. Фінансова структура – це ядро фінансової системи, без якого ринкова економіка ефективно функціонувати не може. Саме вона забезпечує належні умови переливання коштів від заощаджувачів до витрачальників, дає змогу підтримувати сприятливий клімат у межах національної економіки, а отже, живить джерела економічного зростання [1, с. 474].

Згідно з концепцією ефективного розміщення ресурсів в економіці причиною виникнення банків є існування в економіці значних трансакційних витрат. Витрати на одержання інформації здійснення трансакцій – це те, що створює стимули для їх появи. Вони покликані подолати недоліки прямих контрактів кредиторів і позичальників через трансформацію зобов'язань.

Банки можуть впливати на економічне зростання: по-перше, через зміну норми заощадження, або через перерозподіл заощаджень між різними виробничими технологіями; по-друге, через підтримку технологічних інновацій у приватному секторі – фінансові посередники безпосередньо впливають на рівень технологічних інновацій [2], але, окрім вищезазначених функцій, банки, як і будь-який суб'єкт господарювання є платником податків, тобто одним із наповнювачів бюджету.

Оподаткування банківської діяльності в Україні здійснюється за вимогами тих же законодавчих актів, що й оподаткування всіх інших юридичних осіб-суб'єктів господарювання. Проте, банки як фінансові посередники в економіці країни здійснюють специфічні операції, пов'язані з перерозподілом фінансових ресурсів із тих секторів економіки, де ці ресурси є тимчасово вільними, у сфері, де відчувається в них потреба, тобто діяльність банків суттєво відрізняється від діяльності інших підприємств. Тому в податковому законодавстві зазвичай прописуються окремі норми щодо оподаткування операцій фінансових установ, насамперед банків. Окрім того, особливість банківської діяльності, яка пов'язана в основному із роботою за коштами клієнтів (фізичних і юридичних осіб), а не з власними коштами, є причиною підвищених ризиків, що також треба враховувати при оподаткуванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню впливу оподаткування на ефективність банківської діяльності присвячували свої праці такі вітчизняні вчені, як Орлова В.О., Шунькіна Г.О., Тищенко О.М., Ходєєва В.В., Реверчук Н.Є. Дослідженням податкового менеджменту в банку продовжують займатися Сербина О.Г., Сало І.В., Євченко Н.Г. Однак, з прийняттям Податкового кодексу відбулося чимало змін в оподаткуванні банківської діяльності, тому дане питання є практично недослідженим.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей оподаткування банківських установ згідно з Податковим кодексом та вивчення зарубіжного досвіду оподаткування банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Як відомо банківська система в Україні складається з двох рівнів, тому вважаємо за доцільне розглянути оподаткування як центрального банку так і комерційних банків. На першому рівні знаходиться Національний Банк України, який також є платником податків. Так згідно зі ст. 72 Закону України «Про Національний банк України» НБУ сплачує податки відповідно до законів України з питань оподаткування [4], але в статті 133.4 Податкового кодексу України (ПКУ) зазначається, що НБУ здійснює розрахунки з Державним Бюджетом України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [5]. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національний банк України» Нацбанк за підсумками кожного кварталу поточного року у разі перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами вносить до 20 числа місяця наступного за звітним кварталом позитивну різницю до Державного бюджету України поточного року. Позитивна різниця перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами за підсумками четвертого кварталу вноситься до Державного бюджету України поточного року на підставі затвердженого кошторису доходів та витрат Національного банку України до 10 грудня поточного року. Тобто НБУ не сплачує визначену податку на прибуток за певною ставкою, а вносить до Державного бюджету всю суму в разі перевищення доходів над витратами. У відповідності зі ст. 59 Закону України про «Про Національний банк України» Національний банк визначає розміри, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків.

Резерви для покриття можливих фінансових ризиків, а також фонду гарантування вкладів громадян створюються за рахунок доходу до оподаткування відповідно до законодавства України.

Загальновідомо, що система оподаткування комерційних банків повинна виконувати не тільки фіскальну функцію, а головним чином стимулювати перерозподіл коштів з фінансового сектору в сектор реальної економіки. Через високий рівень податкового навантаження на банківські установи відбувається подорожчання ціни кредиту, що, у свою чергу, знижує рентабельність суб'єктів підприємництва та податкові надходження в державний бюджет. Так, світовий науково-практичний досвід свідчить, що вилучення зайвих 100 млрд. податків з банківського сектору є мультиплікатором зменшення податкових надходжень з реального сектору, тобто банки – це фінансові посередники, оподаткування яких автоматично збільшує податкове навантаження на економіку держави [6].

У світовій практиці застосовуються різні методи пільгового оподаткування банків [7]:

- Зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Наприклад, у Франції новоствореним банкам надаються пільги щодо сплати податку з компаній протягом п'яти років. Перші два роки податок взагалі не сплачується, на третій рік – лише 25 % ставки, четвертий рік – 50 %, п'ятий рік – 75 % і тільки на шостому році ставка становить 100 %.

- Надання податкового кредиту, причому це стосується різних податкових платежів.

- Визначення неоподаткованого мінімуму доходів. Це стосується не лише фізичних осіб при визначенні та розрахунку прибуткового податку, а й банків при сплаті усяких податкових платежів (ПДВ, на доходи тощо).

- Повне звільнення банків від сплати податкових платежів. Найбільш відомим є звільнення від оподаткування відсотків, які виплачуються за позиками місцевих органів влади (США).

- Податкові пільги окремим банкам, які надаються для їх підтримки та подальшого розвитку;

- При проведенні банками фінансових операцій, таких як благодійні відрахування, підтримка лікарень, відрахування у різні фонди релігійних організацій. У більшості країн такі кошти не підлягають оподаткуванню.

- пільги на окремі види витрат. Це стосується коштів, які сплачуються у різні соціальні фонди (пенсійний, соціального страхування, безробітних та ін.).

Порівнюючи системи оподаткування банків України і країн Європейського Союзу, можна побачити, що Україна та ЄС мають лише два спільні податки – податок на прибуток і податок на додану вартість, що відображено в таблиці 1. В європейських країнах сплачується більша кількість податків, ніж в Україні, але в Україні стягується більше різноманітних зборів.

Таблиця 1

Системи оподаткування комерційних банків країн Європейського Союзу та України [3; 8; 9]

Види податків і зборів	Комерційні банки країн Європейського Союзу	Комерційні банки України
Податок на прибуток	+	+
Податок на додану вартість	+	+
Податок на операції з цінними паперами	+	-
Податок на збільшення капіталу	+	-
Податок на майно	+	-
Податок на дивіденди та прибуток від участі суспільних підприємств	+	-
Податок на землю	+	+
Комунальний податок	-	+
Податок з власників транспортних засобів (Збір за першу реєстрацію транспортного засо)	+	+
Відрахування та збори у фонди соціального страхування та ін.	+	+

В табл. 2 відображено, які ставки застосовуються до основних видів податків в розвинутих країнах і в Україні. Як бачимо, ставки податків в різних країн значно коливаються: якщо, наприклад, ставка за одним податком є нижчою, то за іншим вона значно підвищена.

Таким чином, в розвинених країнах, хоч існує значна система податкових пільг для банківських установ, все ж таке навантаження залишається високим. Ставки податків можуть змінюватися залежно від фази ділового циклу і того, в якому стані знаходиться банківський сектор.

Варто зазначити, що на саміті Великої двадцятки у Лондоні в 2009 р. було запропоновано ввести податок на здійснення міжнародних фінансових трансакцій, так званий «податок Тобіна». На думку експертів цей податок скоротить кількість валютних спекулянтів, і залишить інвесторів, які націлені працювати в довгостроковій перспективі, що дозволить капіталу рухатись в правильному напрямку [11].

Максимальні ставки основних податків, що сплачується банками різних країн [10]

Країна	ПДВ	ППП	Відрахування до соціальних фондів (роботодавців і працівників)
Франція	19,6	42,0	56,3
Німеччина	16,0	45,0	38,2
Великобританія	18,0	33,0	15,6
Австрія	20,0	34,0	41,8
Швеція	25,0	28,0	32,3
Іспанія	16,00	35,0	38,7
Італія	20,0	53,0	57,9
Канада	7,0	29,0	14,8
Японія	3,0	38,0	31,5
Австралія	32,0	36,0	0,0
Україна	20,0	23,0	39,6

Після прийняття Податкового кодексу України відбулися певні зміни в оподаткуванні банківських установ. В Податковому кодексі введено визначення понять «субординований борг», «процентна ставка за кредит», «фінансовий кредит». Так, банки повинні повідомляти податкові органи протягом трьох днів про відкриття або закриття рахунків платників податків. За кожен випадок неподання такої інформації сплачується штраф 340 грн. При здійсненні операцій до отримання повідомлення від податкових органів про взяття платника на облік сплачується штраф 10% від сум таких операцій, але не менше 850 грн.

Зберігається відповідальність банків (пеня) за порушення термінів перерахування податків за дорученням власних клієнтів.

Банки можуть виступати виступають податковим агентом, у випадках:

- виплати за договором пенсійного вкладу або рахунком учасника фонду банківського управління;
- успадкування права на вклад у банку;
- виплат нерезиденту іншим нерезидентом, зарахованих на рахунок, відкритий таким нерезидентом у банку-резиденті.

Проте, банк не виступає податковим агентом щодо списання заборгованості фізичної особи, за якою минув строк позовної давності. Зберігається вимога щодо підтвердження сплати ПДФО розрахунковими документами при виплаті суми доходу фізичним особам через банківську установу.

Раніше досить спірним питанням було віднесення резервів до доходів та до витрат. Згідно з Кодексом, витрати на створення резерву сумнівної заборгованості визнаються витратами з метою оподаткування в сумі безнадійної дебіторської заборгованості з урахуванням підпункту 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 ПКУ. Для банків та небанківських фінансових установ норми цього пункту діють з урахуванням норм статті 159. Згідно цієї статті резерви під нараховані комісійні доходи відносяться на витрати. Максимальний розмір страхових резервів, що може відноситись на витрати, залишається незмінним (30% – 2011 р., 20% – 2012 і далі). При цьому, база розрахунку розширюється на суму нарахованих комісій та наданих гарантій. Порядок відшкодування безнадійної заборгованості за рахунок страхових резервів для банків встановлюється Національним банком України за погодженням із Міністерством фінансів України. Проте жодна з чинних постанов НБУ (279, 481 та 424) офіційно не погоджена з Мінфіном [12]. В п.135.4.2 та 138.1.1 визначено деталізований перелік банківських доходів та витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування.

В таблиці 3 відображено доходи та витрати банківської діяльності. Більше пільг мають банки, при здійсненні операцій з цінними паперами та валютними цінностями, при оподаткуванні податком на додану вартість.

Згідно ст. 196 Податкового кодексу не є об'єктом оподаткування ПДВ операції:

- з випуску, розміщення та продажу за кошти цінних паперів, що випущені в обіг суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України;
- операції з обігу валютних цінностей, банківських металів, банкнот та монет НБУ, за винятком тих, що використовуються для нумізматичних цілей;
- надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення та повернення коштів за договорами позики, депозиту, вкладу, управління коштами та цінними паперами;
- надання банками послуг у межах управління фондами банківського управління, фондами операцій з нерухомістю, фондами фінансування будівництва (в тому числі за перерахування коштів на фінансування будівництва із фонду фінансування будівництва), за здійснення платежів за іпотечними сертифікатами відповідно до законодавства.

Згідно зі ст. 197 звільняються від оподаткування операції банків та інших фінансових установ з постачання (продажу, відчуження іншим способом) майна, що передане фізичними особами а також суб'єктами підприємницької діяльності – приватними підприємствами та іншими особами, які не є платниками податку, у заставу, у тому числі іпотеку, та на яке було звернено стягнення. Також звільняються

від сплати ПДВ операції банків з продажу або придбання зобов'язань за депозитами (вкладами), а з 1 січня 2015 року передбачено оподаткування відсотків за депозитами отриманих фізичними особами.

Таблиця 3

Доходи та витрати банків згідно Податкового кодексу [5]

Доходи	Витрати
1. Процентні доходи за кредитно-депозитними операціями та цінними паперами	1. Процентні витрати за кредитно-депозитними операціями,, кореспондентськими рахунками, коштами до запитання та цінними паперами
2. Комісійні доходи за кредитно-депозитними операціями, наданими гарантіями, розрахунково-касове обслуговування, інкасацію та перевезення цінностей, операції з довірчого управління	2. Комісійні витрати
3. Прибуток від операцій з торгівлі цінними паперами	3. Від'ємний результат від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти і банківських металів.
4. Прибуток від операцій з купівлі/продажу іноземної валюти та банківських металів	4. Від'ємне значення курсових різниць від переоцінки активів та зобов'язань
5. Позитивне значення курсових різниць	5. Страхові резерви
6. Надлишкові суми страхового резерву	6. Кошти, внесені до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб
7. Доходи від надання факторингових послуг	7. Витрати з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги (факторинг)
8. Дохід, пов'язаний з реалізацією заставленого майна	8. Витрати, пов'язані з реалізацією заставленого майна
9. Інші доходи (доходи від дивідендів; надання лізингових послуг; отримані суми штрафів, неустойок; поворотна фінансова допомога)	9. Інші витрати (загальновиробничі – амортизація, опалення, освітлення; адміністративні витрати)

Узагальнивши дні про оподаткування банківських установ, можна стверджувати, що прийняття Податкового кодексу розкрило завісу багатьох спірних питань, які раніше регулювалися окремими листами чи роз'ясненнями державної податкової адміністрації України. Не можна однозначно стверджувати про вплив прийняття кодексу на ефективну діяльність банків, але окремі норми, зокрема звільнення певних операцій від ПДВ повинні залучити кошти клієнтів у банківський сектор. Також детальне розкриття статей валових доходів та витрат зробить прозорою базу оподаткування та не дозволить банкам маніпулювати резервними відрахуваннями. Адаже згідно даних НБУ, в структурі витрат банків, резервні відрахування становили близько 40% усіх витрат.

Проблемами політики у сфері оподаткування банків займається Департамент з питань оподаткування Української асоціації банків. Робота Департаменту з питань оподаткування банків спрямована на удосконалення податкового законодавства, розв'язання проблемних питань, пов'язаних з оподаткуванням банків. Департамент розробляє пропозиції, зміни до податкового законодавства, здійснює аналіз діючих норм податкових законів, практики їх застосування та відстоює інтереси банків у відносинах із податковими та іншими органами державної влади. Активна взаємодія з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, Державною податковою адміністрацією, департаментами Національного банку України, комерційними банками, надає можливість департаменту успішно вирішувати проблемні питання з оподаткування банківської системи.

Основними напрямками діяльності департаменту є [13]:

- підготовка пропозицій до чинного податкового законодавства з метою вдосконалення оподаткування банків та їх працівників;
- участь у розробці законопроектів в частині, що стосується оподаткування банківських установ;
- робота з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, ДПАУ, НБУ, Мінфіном, Мінюстом щодо надання роз'яснень з питань оподаткування банківської діяльності та захисту інтересів банків;
- участь у розробці проектів нормативних документів ДПАУ, НБУ, Мінфіну та інших органів виконавчої влади з питань, що стосуються оподаткування банків;
- підготовка та проведення нарад, "круглих столів" з працівниками банківських установ з питань вдосконалення оподаткування банків та їх працівників;
- здійснення інших заходів, спрямованих на захист та відстоювання інтересів банківської системи.

Висновки. Оподаткування банківської діяльності в Україні здійснюється на загальних підставах, на рівні з іншими юридичними особами, але в частині управління коштами клієнтів, надаються певні пільги. Також банками в Україні сплачується менше податків і зборів, ніж в країнах ЄС, але буде в подальшому доцільно використовувати досвід розвинених країн для зменшення податкового тягара банків і підвищення ефективності їх функціонування.

Література

1. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / за ред. З.

Ватаманюка. – Львів. : «Новий світ-2000», 2005. – 648 с.

2. Levine R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda // Journal of Economic Literature. – 1997. – Vol. 35 (2). – P. 688-726.

3. Кулаковська О. Досвід оподаткування банків країн-членів ЄС та деякі проблемні питання оподаткування банків України // Вісник НБУ. – 2009. - № 9. – с. 22-25.

4. Закон України «Про національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679–XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=679-14]

5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 46 (618). – 232 с.

6. Ковалева А. М. Специфика налогообложения банков / А. М. Ковалева, А. М. Татаринцев // Современная финансовая теория: сб. науч. ст. / под. ред. М. М. Ковалевой. – Мн.: БГУ, 2003. – С. 53–91. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.economy.bsu.by/library/Современная%20экономическая%20теория/СЭК_Татаринцев.pdf].

7. Реверчук Н. Й. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні / Н. Й. Реверчук, О. Г. Сербина // Вісник НЛТУ України. – 2008. – вип.. 18.5. – С. 221–225.

8. Кузнєцова Л. В. Вплив податкового регулювання на фінансову діяльність банку / Л. В. Кузнєцова // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 86–94.

9. Орлова В. О. Податкове навантаження комерційних банків як фактор розвитку економіки на сучасному етапі [Електронний ресурс] // Торгівля і ринок України. – 2010. – № 30. Т1. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2010_30_1/Orlova.pdf]

10. Сало І.В. Податковий менеджмент у банку [Текст]: Монографія / І.В. Сало, Н.Г. Євченко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 187 с.

11. Тищенко О. М. Вдосконалення системи оподаткування банків в умовах кризової економіки [Електронний ресурс] // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2010. – № 2. – С. 11–17. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2010_2/R1/1.PDF]

12. Сайт консалтингової компанії «Deloitte». – Режим доступу: [http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Ukraine/]

13. Сайт Української асоціації банків. – Режим доступу : [http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=137&menu=20&Itemid=41]

Надійшла 21.04.2011

УДК 330

А. А. КОПИЛОВ

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЗАОЩАДЖЕННЯ У СИСТЕМІ ФІНАНСІВ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

У статті розглянуто зміст категорії заощадження в системі фінансів домашніх господарств та їх вплив на фінансову систему України.

In the article considers an substance category saving of system finance home economy and their influence on finance systemUkrainian.

Ключові слова: фінанси, заощадження, домашнє господарство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кризові явища в світовій економіці спонукають економістів істотно змінити погляди на зміст, структуру основних економічних категорій. Це стосується наукових уявлень про заощадження взагалі та заощаджень фінансів домашніх господарств, зокрема. Перехід України на ринкові моделі господарювання під впливом процесів світової економічної та фінансової інтеграції, перебудова структури відносин між основними елементами фінансової системи істотно змінили умови існування домашніх господарств, які отримали можливість самостійно визначати напрями своєї заощаджу вальної та фінансової поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти даного питання аналізувалися зарубіжними вченими (Дж.М. Кейнс, Е. Нікбахт, А. Гроппелі, П. Самуельсон, З. Боди, Р.К. Мертон, Н.Г. Манків, К.Р.Макконнел, С.Л. Брю, Н. Грегорі Менкью), російськими (В. Савенок, Р. Кірсанов, С. Макаров, О. Потапов, І. Коростильова) і вітчизняними (О. Ватаманюк, С. Панчишин, Б. Кваснюк, М. Савлук) дослідниками.

Цілей статті. Метою даної статті є характеристика фінансів та заощаджень домашнього господарства, їх структури та управління, перспективи використання фінансів домашніх господарств, які являють собою джерело для залучення додаткових фінансових ресурсів в реальний сектор економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових